

РОЗДІЛ 7. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

FACTORS OF FORMATION OF THE CULTURE OF SAFETY OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN FUTURE OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY ENGINEERS

У статті розглядаються фактори, які ефективно впливають на процес формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці. Автором виокремлена ієрархічна структура факторів. До першої групи чинників зараховано політичні (державна політика у галузі охорони праці), нормативні (створення законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці), юридичні (відповідальність за порушення вимог та правил охорони праці), соціально-економічні (стан виробничого травматизму, соціальний статус, престижність професії). До другої групи чинників належать: технологічні (застосування сучасних безпечних технологій та засобів захисту), організаційні (раціональний режим праці та відпочинку, раціональна організація робочих місць з урахуванням вимог ергономіки), медико-біологічні (профілактики здоров'я, здоровий спосіб життя), психологічні (створення сприятливого психологічного клімату у колективі), педагогічні (професійна компетентність і педагогічна майстерність викладача, вибір відповідних методів, форм та технологій навчання). До третьої групи суб'єктивних чинників зараховано індивідуальні властивості особистості, професійно-особистісні якості, мотивацію до безпечної поведінки. Методологічну основу дослідження склали фундаментальні роботи вчених у галузі педагогіки, психології, теорії культурологічного, гуманістичного, діяльнісного та особистісного розвивального підходу. У статті задіяні такі методи дослідження, як аналіз і систематизація наукових публікацій щодо заявленої проблеми дослідження, класифікація і синтез провідних факторів; анкетування студентів, спостереження, аналіз законодавчих і нормативних актів з охорони праці, практичний досвід. Зроблено висновок, що всебічний аналіз виокремлених факторів створює передумови для визначення і вивчення педагогічних умов, що викликають динамічні зміни рівня культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці.

Ключові слова: культура безпеки, фактори, професійна підготовка, фахівців у

галузі охорони праці, методика охорони праці.

The article considers the factors that effectively influence the process of forming the culture of safety of professional activity in future occupational safety and health engineers. The author highlights the hierarchical structure of factors. The first group of factors includes political (state policy in the field of labor protection), normative (creation of legislative and normative-legal acts on labor protection), legal (responsibility for violation of labor protection requirements and rules), socio-economic (state of occupational injuries, social status, job prestige). The second group of factors are technological (application of modern safe technologies and means of protection), organizational (rational mode of work and rest, rational organization of workplaces taking into account the requirements of ergonomics), medical and biological (health prevention, healthy lifestyle), psychological (creating a favorable psychological climate in a team), pedagogical (professional competence and pedagogical skills of a teacher, the choice of appropriate methods, forms and technologies of teaching). The third group of subjective factors includes individual personality traits, professional and personal qualities, motivation for safe behavior. The methodological basis of the study are the fundamental works of scientists in the field of pedagogy, psychology, and in the theory of cultural, humanistic, activity and personality-developing approach to the development of students' personality. The following research methods are involved in the work: analysis and systematization of scientific publications on the stated research problem, classification and synthesis of leading factors; questionnaires of students, observation, analysis of laws and regulations on labor protection, practical experience. It is concluded that the comprehensive analysis of the selected factors creates the preconditions for determining and studying the pedagogical conditions that cause dynamic changes in the level of safety culture of professional activity in future occupational safety and health engineers.

Key words: safety culture, factors, professional training, specialist in the field of labor protection, methods of labor protection.

УДК 378:371.134:331.45
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.1>

Абільтарова Е.Н.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри охорони праці
Кримського інженерно-педагогічного
університету,
здобувач
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна підготовка майбутніх інженерів з охорони праці, заснована на засадах методичної системи формування культури безпеки професійної діяльності, вимагає пошуку та впровадження нових

підходів, умов, урахування факторів, які послідовно та систематично впливають на рівень сформованості культури безпеки. З метою обґрунтування концепції формування культури безпеки у майбутніх інженерів з охорони праці важливим завданням

нашого дослідження є розгляд комплексу чинників, що сприяють і впливають на результативність та ефективність мети наукової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукових публікацій засвідчують, що в педагогічній літературі не існує єдиного підходу щодо класифікації чинників. Українська вчена О. Бородієнко [1, с. 171] класифікує чинники розвитку професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку на такі рівні, як макрорівень (рівень середовища), що є сукупністю зовнішніх щодо підприємства чинників безпосередньої або опосередкованої дії; другий рівень – рівень підприємств (мезорівень), що містить місію та цінності підприємства, стратегію підприємства; третій рівень – рівень суб'єкта (мікрорівень), що враховує особистісні потреби, рівень мотивації. У процесі формування фізичної культури студентів у вищих навчальних закладах Н. Довгань [2, с. 43, 45] виокремлює зовнішні (об'єктивні) чинники та суб'єктивні чинники. Під об'єктивними чинниками виховання фізичної культури вчена розуміє такі, що існують окремо від волі та усвідомлення студентів: організаційно-методичний, соціально-ціннісний, соціально-професійний, психолого-педагогічний, особистісно-духовний, природничо-науковий, соціально-демографічний, матеріально-побутовий. До суб'єктивних чинників дослідниця зарахувала особистісні мотиваційно-ціннісні орієнтації, рушійні сили яких мають активізувати у студентів зростання внутрішньої активності, спрямованої на морально-духовний розвиток. Цінним для нашого дослідження є підхід учених Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна [4, с. 312], які встановили, що на формування корпоративної культури впливають зовнішні чинники (вимоги суспільства, вимоги споживачів і партнерів, особливості національної культури та менталітету, глобалізація) і внутрішні (розмір і сфера діяльності компанії, стиль управління, умови для діяльності команд, наявність лідерів, готовність до змін, рівень особистісного прикладу керівника, наявність морального кодексу, особистісна етика товариша по службі, мотивація).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз науково-педагогічної, психологічної літератури показує: незважаючи на наявні різновиди факторів, запропоновані різними вченими, проблема розгляду чинників, які ефективно впливають на процес формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці, вимагає додаткових досліджень.

Метою статті є всебічний розгляд та обґрунтування чинників формування культури безпеки професійної діяльності у майбутніх інженерів з охорони праці.

Виклад основного матеріалу. У педагогічному словнику чинники освіти визначаються як внутрішні рушійні сили, зовнішні і внутрішні імпульси розвитку освітніх процесів [3, с. 30]. У нашому дослідженні чинники формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці визначаємо як рушійні сили, які негативно або позитивно впливають на цей процес. Уважаємо, що комплексний і всебічний розгляд чинників дасть можливість визначити позитивну динаміку їх дії на систему формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці та водночас дозволити виявити чинники, що негативно впливають, із метою зменшення та мінімізації їх впливу на передбачуваний результат дослідження.

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволив нам визначити чинники, що впливають на формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці: макрорівень (рівень держави) – політичні, нормативні, юридичні, соціально-економічні; мезорівень (рівень вищого навчального закладу та організації) – технологічні, організаційні, медико-біологічні, педагогічні, психологічні; мікрорівень (суб'єктивні) – індивідуальні властивості особистості, професійно-особистісні якості, мотивація до безпечної поведінки. Розглянемо докладніше характеристику кожного чинника.

Політичні чинники виражаються в державній політиці в галузі охорони праці, яка базується на принципах пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення безпечних і нешкідливих умов праці на основі Концепції управління охороною праці в Україні (2008 р.) Для реалізації політики в галузі охорони праці з боку держави розробляються і впроваджуються єдині нормативи і стандарти в галузі безпеки для всіх підприємств і суб'єктів підприємницької діяльності. Державна політика в галузі охорони праці здійснюється через систему органів державного управління охороною праці на чотирьох рівнях (державному, регіональному, галузевому, на рівні підприємств) і представлена: органами державного управління охороною праці, органами місцевого самоврядування за участю об'єднань роботодавців, професійних спілок та інших представницьких органів із реалізації загальних напрямів соціальної політики в галузі охорони праці.

Правові чинники характеризуються активним створенням законодавчої та нормативно-правової бази з охорони праці, що є теоретичною основою для формування КБПД. Головним законом української держави – Конституцією України (1996 р.) – були закладені гарантії й права громадян на поліпшення умов праці та охорону здоров'я. Наступним законом, що визначає основні напрями реалізації політичних прав громадян на охорону здоров'я та життя в процесі трудової діяльності,

є Закон України «Про охорону праці», ухвалений 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ, що містить 44 статті. Закон регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Юридичні чинники містять захист прав та інтересів працівників під час укладення трудового договору в процесі праці, внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, під час призначення пільг і компенсацій за роботу в шкідливих і небезпечних умовах праці, а також передбачають матеріальну, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про охорону праці з боку як працівників, так і роботодавця, посадових осіб.

Наступною групою чинників, що впливають на процес формування КБПД, є *соціально-економічні*, до яких ми зараховуємо стан виробничого травматизму, соціальний статус і престижність професії. Перший чинник соціально-економічного чинника, що підтверджує важливість і необхідність формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці, є *стан виробничого травматизму*. Аналіз статистичних даних свідчить про наявні проблеми в галузі реалізації організаційних заходів із профілактики виробничого травматизму. З огляду на стан виробничого травматизму, його причини і зв'язок із профілактичними заходами щодо його зниження, формування КБПД (як у інженерів з охорони праці, так і у персоналу) є актуальним в межах нашого дослідження. Отже, зниження виробничого травматизму, підвищення продуктивності праці завдяки зниженню кількості мікротравм через заходи з формування КБПД є актуальним. Важливим соціально-економічним чинником формування КБПД є *підвищення іміджу професії інженера з охорони праці та соціального статусу*. Так, анкетування майбутніх бакалаврів і магістрів за цим напрямом підготовки показало, що 75% студентів не бажають працювати за фахом внаслідок низької заробітної плати (50%), високого ступеня відповідальності (27%), страху та невпевненості в розробленні великої кількості документів з охорони праці, а також системи штрафів за порушення законодавства про охорону праці (23%). З огляду на вищевикладене, важливим елементом удосконалення підготовки інженера з охорони праці є формування у них КБПД, проведення профорієнтаційної роботи, спрямованої на роз'яснення трудових функцій професійної діяльності. Отже, ефективність формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці залежить від підвищення іміджу професії, її соціального значення.

Наступна група чинників (технологічні, організаційні, медико-біологічні, психологічні, педаго-

гічні) охоплює рівень вищого навчального закладу та рівень підприємства, організації.

Технологічні чинники. В процесі реалізації професійної діяльності інженер з охорони праці забезпечує та контролює безпечну експлуатацію будівель, споруд, інструментів, пристосувань, обладнання, матеріалів, механізмів, транспортних засобів. Також із метою забезпечення безпеки виробничого процесу на сучасному етапі розвитку науки й техніки широко використовуються автоматизація, механізація трудових процесів, впровадження систем «людина-машина», під час експлуатації яких підвищується роль людини у функціях контролю та управління. Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що вищевикладені положення та доводи вимагають від інженера з охорони праці високої орієнтації щодо забезпечення безпеки праці в різних галузях економіки, постійного підвищення рівня КБПД за умов взаємодії з різними технічними системами й технологічними процесами.

Серед чинників, що впливають на ефективність формування КБПД, ми виокремлюємо *організаційні*. Освітня діяльність студентів у вищому навчальному закладі (робота на лекційних заняттях, виконання лабораторних і практичних робіт, позааудиторна самостійна робота, робота з навчальною літературою в бібліотеках, підготовка до семінарських занять, іспитів і заліків) характеризується переважанням розумової праці, внаслідок чого на їх стан здоров'я впливають: нервово-психічні перевантаження, розумове перенапруження, стомлення, стрес, несприятливі мікрокліматичні умови навчальних аудиторій (підвищена або знижена температура повітря, підвищена або знижена вологість повітряного потоку, підвищена рухливість повітря); недостатня освітленість робочого місця, неправильна організація робочого простору, електромагнітне випромінювання, напруженість м'язів рук у разі тривалої роботи за комп'ютером, висока напруженість зорових робіт, підвищений рівень шуму, запиленість повітря. На основі проведеного аналізу умов навчання у вищому навчальному закладі та умов майбутньої професійної діяльності з метою збереження здоров'я як головного компонента культури безпеки важливо забезпечити раціональний режим праці та відпочинку, який передбачає оптимальне співвідношення і зміст періодів роботи і відпочинку, за яких буде збережена висока працездатність без ознак надмірного стомлення. До чинників, що сприяють зниженню навантаження на тих, хто працює та навчається, й водночас спрямованих на формування КБПД, зараховуємо раціональну організацію робочих місць з урахуванням вимог ергономіки, забезпечення безпечних і нешкідливих умов трудового та навчально-виховного процесів, нормалізацію умов праці щодо природних для людини

умов довкілля, створення безпечного освітнього середовища з урахуванням санітарно-гігієнічних норм і стандартів безпеки.

Медико-біологічні чинники. Однією з характеристик ефективності функціонування системи управління охороною праці є позитивні показники про стан здоров'я працівників під час проведення медичних оглядів. Уважаємо, що для збереження здоров'я в процесі освітньої та трудової діяльності необхідним є ведення здорового способу життя, що передбачає рухову активність, раціональне харчування, відмову від шкідливих звичок, націленість на позитивні емоції та позитивне мислення, емоційну стійкість, здійснення періодичних медичних оглядів із метою виявлення захворювань на ранній стадії, виховання у тих, хто навчається, мотивації і прагнення до здорового способу життя, опанування здоров'язберігальних технологій. До чинників, спрямованих на позитивні динамічні зміни культури здоров'я, культури безпеки, уналежнюємо профілактику захворювань, здоровий спосіб життя, раціональний режим праці та відпочинку, здійснення в процесі праці фізкультурних пауз і гімнастики для різних частин тіла, поліпшення ергономіки робочого місця, чергування навантаження на різні групи м'язів людини.

Психологічні чинники ефективності формування КБПД містять групу чинників, що забезпечують психологічне управління охороною праці в організаціях. Відомо, що на безпеку праці на виробництві впливають помилкові дії та неадекватні реакції працівників, тимчасове зниження психофізіологічних якостей людини, ризиковані дії працівника, професійна надійність, мотивація до діяльності. У вищому навчальному закладі на безпеку особистості студента, крім умов довкілля, безпеки навчальних аудиторій, використовуваних приладів та обладнання, впливають: психологічний клімат у колективі, характер міжособистісних відносин на різних рівнях (студент-студент, студент-викладач, студент-група), вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки та діяльності, мотивація до навчання. З огляду на походження причин виникнення травмонебезпечних ситуацій на виробництві, вплив психологічних причин на безпеку тих, хто навчається, в умовах ВНЗ, нами виокремлено психологічні чинники, що сприяють формуванню КБПД: створення сприятливого психологічного клімату у колективі, роль лідера групи, колективу, демократичний стиль управління, демократичний стиль педагогічного спілкування, використання методів психологічного впливу.

Педагогічні чинники відображають особливості навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутніх інженерів з охорони праці (зміст, методи, форми, технології навчання, професійні можливості педагогів), спрямованого на форму-

вання КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці. Так, першим чинником, що позитивно впливає на формування КБПД, є відбір і структурування змісту навчального матеріалу, наповненого проблемами культури безпеки; доповнення змісту загально та професійно орієнтованих дисциплін питаннями культури безпеки; на етапі підготовки бакалаврів упровадження інтегрованого змісту, що передбачає системне та послідовне формування структурних компонентів КБПД (загальної культури, культури охорони праці, культури праці, культури здоров'я); впровадження спецкурсу «Культура безпеки професійної діяльності» на етапі підготовки магістрів. Другим важливим педагогічним чинником є вибір відповідних методів, форм, технологій навчання, що сприяють інтерактивній взаємодії, активізації пізнавальної діяльності студентів на основі спільної діяльності. Наступним педагогічним чинником, що сприятливо впливає на формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці, є наявність у викладача вищого навчального закладу професійної компетентності в галузі охорони праці та педагогічної майстерності, володіння ним принципами усвідомленої безпеки є основою для формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці.

Суб'єктивні чинники охоплюють індивідуальні властивості особистості студента до безпечної поведінки, мотивацію тих, хто навчається, до безпечної поведінки, їх орієнтованість на формування КБПД, збереження здоров'я та життя, особисту відповідальність за нього. З огляду на професійну діяльність інженера з охорони праці, а також важливість формування у нього усвідомленої безпечної поведінки, величезного значення для формування КБПД у них набуває комплекс якостей, що сприяють опануванню професії, як-от стійкість до стресів, рішучість, терплячість, цілеспрямованість, товариськість, схильність до взаємодії і співпраці. Ключовим суб'єктивним чинником ефективного формування КБПД є розвиток саморегуляції діяльності та самоконтролю, що характеризується вміннями контролювати та коригувати власну поведінку й емоції, вміннями оптимізувати власний рівень культури безпеки, вміннями виявляти волю та обирати способи і засоби встановлення взаємодії з персоналом. Для нашого дослідження важливе місце серед суб'єктивних чинників формування КБПД посідає мотивація учнів до безпечної поведінки. Для формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці актуальним є формування та розвиток позитивного та цілеспрямованого ставлення до питань безпеки, формування усвідомленої думки та мислення щодо визначення безпеки як найвищої цінності безпечного існування всієї корпоративної групи. В процесі реалізації програми бакалаврату та магістратури за цим напрямом підготовки важливо створити передумови щодо відповідальності

за дотримання та застосування законів і норм безпеки всіма суб'єктами системи управління охороною праці.

Висновки. Отож, систематизація та аналіз наукових публікацій, законодавчих і нормативних документів, стану виробничого травматизму, дали можливість визначити групу чинників, що впливають на ефективність КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці, серед яких нами виокремлено такі: макрорівень (рівень держави) – політичні, нормативні, юридичні, соціально-економічні; мезорівень (рівень вищого навчального закладу та організації) – технологічні, організаційні, медико-біологічні, педагогічні, психологічні; мікрорівень (суб'єктивні) – індивідуальні властивості особистості, професійно-особистісні якості, мотивація до безпечної поведінки. Результати обґрунтування комплексу факторів створили передумови для визначення педагогічних умов формування КБПД у майбутніх інженерів з охорони праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородієнко О.В. Теорія і практика розвитку професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку : монографія. Біла Церква : Видавець Пшонківський О.В., 2017. 422 с.
2. Довгань Н. Провідні чинники формування фізичної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2016. № 3 (54). С. 41–47.
3. Новиков А.М. Педагогика : словарь системы основных понятий. Москва : Издательский центр ИЭТ, 2013. 268 с.
4. Педагогический словарь : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В.И. Загвязинского, А.Ф. Закировой. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 352 с.
5. Рекун Г.П. Чинники формування корпоративної культури в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2011. № 970. С. 310–313.